

Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Üzerinden Uluslararası Ticaret Politikasının Yapısal Kırılma ile Analiz Edilmesi

Analysis of Turkey's International Trade Policy via the Black Sea Economic Cooperation Organization with Structural Break

Alper TÜTÜNSATAR

Süleyman Demirel Üniversitesi, alpertutunsatar@sdu.edu.tr
ORCID Numarası|ORCID Number: 0000-0003-2364-5656

Aykut SEZGİN

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisat Bölümü, aykutsezgin@sdu.edu.tr
ORCID Numarası|ORCID Number: 0000-0001-7039-8032

Özet

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ), Türkiye'nin öncülüğünde, 1992 yılında kurulmuş ve üye ülkelerin ekonomik, teknik, bilimsel işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan bir örgüttür. Bölgedeki ülkeler tarihsel faktörler sebebiyle hassas olan ilişkilerini daha sağlam temellere oturtmak için bölgesel ortaklıklara katılmanın yanı sıra birbirleri ile farklı alanlarda anlaşmalar imzalamaktadırlar. Bu çalışmada Türkiye'nin KEİÖ üyesi ülkeler ile gerçekleştirdiği ticaretin altyapısını oluşturan anlaşmaların etkilerinin, Türkiye'nin bu ülkeler ile yaptığı dış ticarete yansıyor yansımadağı incelenmiştir. Bu amaçla Türkiye'nin KEİÖ üyesi ülkelere gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat serileri yıllık olarak dolar cinsinden değerlerinin logaritmik karşılıkları alınarak elde edilmiştir. Elde edilen serilere birim kök (ADF) ve yapısal kırılma testleri (Perron) uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre ticaret altyapısını oluşturan anlaşmaların dış ticaret serilerinde yapısal kırılma yarattığı ülke örnekleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: KEİÖ, Uluslararası Ticaret, Yapısal Kırılma

Abstract

Black Sea Economic Cooperation Organization (BSEC) is an organization established in 1992 under the leadership of Turkey and aims to develop economic, technical and scientific cooperation of member countries. Countries in the region are signing agreements with each other in different fields as well as participating in regional partnerships in order to put their sensitive relationship on a stronger foundation for collaboration due to historical factors. In this study, Turkey's relations with the BSEC member countries were examined and all export and import variables of Turkey and the BSEC members were calculated by taking the logarithmic equivalents of their annual values in dollars. In this study, it has been examined whether the effects of the agreements that constitute the infrastructure of Turkey's trade with the BSEC member countries are reflected in Turkey's foreign trade with these countries. For this purpose, the export and import series of Turkey towards the BSEC member countries were obtained by taking the logarithmic equivalents of their annual dollar values. Unit root (ADF) and structural break tests (Perron) were applied to the obtained series. According to the test results, examples of countries that created a structural break in the foreign trade series of the agreements forming the trade infrastructure were discussed.

Keywords: BSEC, International Trade, Structural Break

Giriş

Karadeniz bölgesi tarih boyunca hem Avrupa'dan hem de Asya'dan farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bölge, dünya siyaseti üzerindeki doğrudan etkisi ile jeopolitik açıdan her zaman oldukça stratejik bir konumdadır. Bölgenin Asya, Avrupa ve Kafkasya'ya erişim sağlayan son derece gelişmiş ticaret bağlantısı ve önemli ticaret ağı sayesinde, Karadeniz bölgesi uluslararası politikada hayati bir rol oynamıştır. Karadeniz Bölgesi, Romanya ve Bulgaristan'ın 2007'deki üyeliğinden bu yana Avrupa Birliği'nin gündeminde de yer almaktadır. 2008 yılında AB, bölgede enerji, ulaşım ve çevre gibi belirli alanlarda işbirliğini geliştirmek için bölgesel bir girişim olarak “Karadeniz Sinerjisi” girişimini oluşturmuştur¹.

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte; uluslararası ticaretin, bölgeselleşmenin ve ekonomik bütünleşmenin önemi her geçen gün artmaktadır. Ülkeler uluslararası ticaret faaliyetlerini kolaylaştırmak ve taraflar arasında işbirliği sağlamak amacıyla ekonomik işbirliği örgütleri kurmakta veya mevcut örgütlere üye olmaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü de benzer amaçla Karadeniz'e kıyısı bulunan veya bu ülkelerle ticari bağı bulunan ülkeleri bir araya getiren bir örgüt olarak kurulmuştur. Eski çağlardan bu yana Karadeniz, farklı uygarlıkları birbirleriyle bir araya getiren ve kaynaştıran bir konuma sahiptir. Özellikle Asya ile Avrupa kıtalarını birleştiren jeopolitik konumu nedeniyle farklı kültürden ve farklı milletlerden birçok uygarlığın merkezi haline gelmiştir².

Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkeler arasında ekonomik işbirliği amaçlı bir örgüt kurulması ve yapılandırılması fikriyle yola çıkan Türkiye, 1992 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) kurulması için Arnavutluk, Moldova, Azerbaycan, Gürcistan, Bulgaristan, Rusya, Sırbistan, Türkiye, Ukrayna Romanya, Ermenistan ve Yunanistan'a öncülük etti³. Türkiye'nin amacı, Sovyet döneminin merkezi olarak planlanmış ekonomilerini dönüştürmeye ve onları dünya ekonomisine entegre etmeye yardımcı olmak için bölgesel olarak sahip olunan bir girişimi başlatarak bölgenin potansiyelini en üst düzeye çıkarmaktı⁴. Çevre, enerji, turizm, eğitim ve vergilendirme alanlarında işbirliğini tesis etme amaçlı programlar oluşturulmasını öngören ilk metin olan İstanbul Deklarasyonu'nun 25 Haziran 1992'de imzalanmasıyla örgüt çalışmalarına başladı⁵. Uluslararası siyasi sistemin dengesi, ekonomiden siyasete her alanda büyük ölçüde birlik / küreselcilik / karşılıklı bağımlılık / evrenselcilik gibi kavramlara dayanmakta ve KEİÖ fikrini geliştirmek için uygun bir ortam hazırlamaktaydı⁶. Ekonomik işbirliğine yönelik bölgesel bir düzenleme, yalnızca artan istikrara etkili bir şekilde hizmet etmekle kalmayacak, aynı zamanda düşmanlıklara son verecek ve ilgili tüm taraflar için refah kazanımlarına yol açacaktır⁷.

KEİÖ, kuruluşundan sonra giderek daha fazla tanınmaya başlamıştır. Hazırlık döneminde üye ülkelerin yakınlıklarından ve tamamlayıcı ekonomik kaynaklarından yararlanarak ticari, ekonomik, bilimsel ve teknik işbirliğini geliştirmek temel amacı olan örgütün nihai hedefi, Karadeniz bölgesini bir barış, işbirliği ve zenginlik alanı olarak tanıtmak olmuştur. Örgütün kuruluş anlaşmasında amacı aşağıdaki şekilde belirtilmiştir;

Üye Devletler, üzerinde mutabık kalınan ilkelere uygun olarak ve ulusal ekonomilerinin sürdürülebilir büyümesini ve halklarının sosyal refahını sağlamak için insani, doğal ve diğer kaynakları daha etkin bir şekilde kullanmak amacıyla, aşağıdaki alanlarda işbirliği yapacaklarını beyan etmişlerdir: ticaret ve ekonomik kalkınma; bankacılık ve Finans; iletişim; enerji; Ulaşım; tarım ve tarımsal sanayi; sağlık ve eczacılık; çevresel koruma; turizm; bilim ve teknoloji; istatistiksel veri ve ekonomik bilgi alışverişi; gümrük ve diğer sınır makamları

¹ Yazgan, 2017, 68

² Genç, Avcı ve Sevgin, 2017, 16.

³ Ertuğrul vd. 2017, 226.

⁴ Noyan ve Güney, 2012, 103.

⁵ Oktay, 2006, 150.

⁶ Kona, 2003, 40.

⁷ Sayan, 1998, 5.

Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Üzerinden Uluslararası Ticaret Politikasının Yapısal Kırılma ile Analiz Edilmesi

*arasında işbirliği, organize suçlar, yasadışı uyuşturucu, silah ve radyoaktif madde kaçakçılığı, tüm terör eylemleri ve yasadışı göç.*⁸

Örgüte üyelik, Karadeniz'e kıyısı olma şartına bağlı değildir. Kuruluş belgesinde “KEİÖ, üye olmak isteyen ve KEİÖ'nün işbu belgede ortaya konan ilke ve amaçlarını yerine getirmeye istekli ve yetenekli olduğu kabul edilen herhangi bir Devlete açıktır” şeklinde belirtilmektedir. Üyelik her ülkeye açık olmakla birlikte, başta Türkiye olmak üzere bazı üye ülkelerin, örgütü olumsuz etkileyeceğine ve üye ülkeler arasındaki işbirliğini yavaşlatacağını inandıkları için örgütü büyütme istemediklerini belirtmekte fayda vardır⁹.

Türkiye, jeostratejik ve jeopolitik üstünlüklerinden sebebiyle, bölgede önemli bir yeri vardır. Bu özelliğini sürdürmek ve ağırlığını hissettirebilmek için uluslararası anlaşmalar içerisine girmekte ve bölgede birincil rol üstlenme gayretini devam ettirmektedir¹⁰. Türkiye'nin öncülüğünde kurulan KEİÖ'nün toplam 13 üyesi bulunmaktadır. Ülkeler ve dış ticaret yapıları hakkında kısa bilgi aşağıda verilmiştir.

Arnavutluk; Avrupa'nın güneydoğusunda, Balkan yarımadasının batısında yer alan Arnavutluk'un komşuları Yunanistan, Karadağ, Makedonya ve Kosova'dır. 720 kilometre kara sınırına ve 28.748 km²'lik yüzölçümüne sahip olan Arnavutluk Avrupa'nın en küçük ülkelerinden biridir. Ülkenin dış ticaret verileri incelendiğinde 2020 yılı ihracatı 2,5 milyar dolar, ithalatı 5,6 milyar dolar değerinde gerçekleştiği görülmektedir. Arnavutluk'un ülkelere göre ihracat rakamları incelendiğinde ise ilk beş sırada İtalya, Sırbistan, İspanya, Almanya, Yunanistan görülmektedir. İthalat rakamlarına göre ise İtalya, Türkiye, Yunanistan, Çin, Almanya ilk beş sırayı almaktadır¹¹. Türkiye Arnavutluk arasındaki ilişki incelendiğinde olumlu bir tablo ile karşılaşmaktadır. 1 Mayıs 2008 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren “Serbest Ticaret Anlaşması” ile Türkiye menşeli sanayi mallarına Arnavutluk'ta uygulanan gümrük vergisi oranları sıfırlanmıştır. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) tarafından bugüne kadar Arnavutluk'ta tamamlanan 430 projeye bu ülkeye yaklaşık 85 milyon Dolarlık kalkınma yardımı sağlanmıştır. Arnavutluk'ta yaklaşık 300 Türk şirketi faaliyet göstermekte olup, bu ülkedeki Türk yatırımları 3 milyar Dolar düzeyindedir. Türk müteahhitlik firmaları tarafından Arnavutluk'ta tamamlanan projelerin toplam bedeli 1,1 milyar dolardır¹².

Azerbaycan, Kafkasların geçiş noktasında, Büyük Kafkaslar ile Küçük Kafkaslar arasında yer almaktadır. Kuzeyinde Gürcistan ile Rusya'ya bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, güneyinde İran, batısında Ermenistan ve Türkiye ile komşudur¹³. 2020 yılında 14 milyar dolarlık ihracatla dünyada 77. sırada olan ülkenin ihracat yaptığı başlıca ülkeler İtalya, Türkiye, Rusya, Yunanistan ve Hırvatistan'dır. Ülkenin ihracatında Türkiye %19 pay ile 2. sıradadır. Başlıca ihracat ürünleri ham petrol gazları, petrol ve diğer gazlı hidrokarbonlar; petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar; altın ve domatestir. Azerbaycan, 2020 yılında 11 milyar dolarlık ithalatla dünyada 92. sırada yer almıştır. Başlıca ithalat yaptığı ülkeler ise Rusya, Türkiye, Çin, ABD ve Almanya'dır. Ülkenin ithalatında Türkiye %15 pay ile 2. sıradadır.

Balkanların önemli ülkelerinden biri olan Bulgaristan batıda Sırbistan ve Makedonya, güneyde Yunanistan, güneydoğuda Türkiye, kuzeyde Romanya ile komşudur. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üye olmasıyla ülkede yeni bir dönem başlamış, kişi başına düşen yurtiçi hasıla istikrarlı bir şekilde artma eğilimi göstermiştir. Bulgaristan'ın dış ticaretinde etkili olan Rusya ve AB, ülkeye yüksek girdi sağlamaktadır. Bulgaristan, 2021 yılı itibarı ile 196 ülke arasında cari fiyatlarla GSYİH bakımından dünyanın 70. büyük ekonomisidir¹⁴. Bulgaristan Türkiye ticari ilişkileri, Bulgaristan yönetiminin Türk azınlığa karşı başlatmış oldukları politika etkisiyle 1990'a kadar zayıf seyretmiştir. 1990 yılı sonrasında

⁸ URL 1.

⁹ Telek, 2012, 26.

¹⁰ Demir, 2019, 588.

¹¹ URL 2.

¹² URL 3.

¹³ URL 4.

¹⁴ URL 5.

ise köklü reformlar sonrası Bulgaristan'ın, Türkiye ile olan ilişkilerini tekrar yapılandırması ticarete olumlu olarak etki etmiştir¹⁵.

Bulunduğu coğrafya bakımından değerlendirildiğinde bölgenin en küçük ülkesi kabul edilen Ermenistan, Güney Kafkasya'da, geneli dağlık, denize kıyısı bulunmayan bir kara devletidir¹⁶. Ermenistan'ın doğusunda Azerbaycan, güneyinde İran kuzeyinde Gürcistan, batısında ise Türkiye ve Nahçıvan bulunur. Türkiye-Ermenistan arasındaki Kars-Gümrü Sınır Kapısı, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki savaşın yayılması ve Azerbaycan'ın Kelbecer eyaletinin işgal edilmesi sonrası 3 Nisan 1993 tarihinde kapatılmış ve Türkiye ile Ermenistan arasındaki doğrudan ticaret durdurulmuştur¹⁷. Türkiye-Ermenistan ticaretinin büyük kısmı Türkiye'den Ermenistan'a Gürcistan üzerinden yapılan ihracattan ibarettir. 2020 yılında Türkiye'den 230 milyon dolarlık ihracat ve 480 bin dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir¹⁸.

Gürcistan, Karadeniz'in doğu kıyısında, Kafkas Dağlarının güneyinde, Güney Kafkasya'da yer alır. Gürcistan'ın güneyinde Azerbaycan, Ermenistan, kuzeyinde Rusya ve güney batısında Türkiye yer alır. Ülkenin batı sınırını Karadeniz belirlemektedir. Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanması 1991 yılında gerçekleşmiştir. Gürcistan, Türkiye'nin Kafkaslarda önemli bir ticari ortağıdır. Türk firmalarının Gürcistan'da faaliyet gösterdiği başlıca sektörler enerji ve müteahhitlik sektörleridir. Ülkenin 2020 yılı dış ticaret verileri incelendiğinde 2,56 milyar dolar ihracat ve 6,14 milyar dolar ithalat izlenmektedir. Başlıca ihracat yapılan ülkeler Çin, Rusya, Bulgaristan, Türkiye ve Ukrayna'dır. Başlıca ithalat gerçekleştirdiği ülkeler ise sırasıyla Rusya, Çin, Azerbaycan ve Ukrayna'dır¹⁹.

Makedonya, batısında Arnavutluk, doğusunda Bulgaristan, kuzeyinde Kosova ve Sırbistan ve güneyinde Yunanistan ile komşudur. Yugoslavya'nın dağılmasının ardından kurulan ülke, topraklarındaki Türk nüfusun yoğun olması sebebiyle Türkiye'nin yoğun ilgi gösterdiği ülkelerden biridir²⁰. 2020 yılı dış ticaret verileri incelendiğinde ihracatta 8,7 milyar dolar, ithalatta ise 6,6 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Makedonya'nın başlıca ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla Almanya, Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Macaristan ilk beş sırayı alırken Türkiye 14. sırada yer almaktadır. Ülkelere göre ithalat incelendiğinde ise ilk beş sırada İngiltere, Almanya, Sırbistan, Çin ve Yunanistan yer alırken Türkiye 6. Sırada yer almaktadır²¹.

Bağımsızlığını Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından kazanan Moldova, bulunduğu coğrafi konum sebebiyle jeopolitik olarak önemli bir ülkedir²². Avrupa'nın doğusunda yer alan Moldova, kuzey, güney ve doğusunda Ukrayna ve batısında Romanya ile komşudur. Ülke ekonomisinde meyve, sebze ve tütün üretimi sebebiyle tarımın önemli yeri bulunmaktadır. 2020 yılı rakamları incelendiğinde Moldova'nın ihracatı 2,5 milyar dolar, ithalatı ise 5,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir²³. Türkiye ile Moldova arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler Moldova'nın bağımsızlığının ilk günlerinde başlamıştır. Ülkeler arasındaki sürekli artış gösteren ticari ve ekonomik ilişkilerin başlangıcı 14 Şubat 1994 yılında imzalanan Ticaret ve Ekonomik İş birliği anlaşmasına uzanmaktadır²⁴.

Güney Doğu Avrupa'da bulunan Romanya'nın komşuları Macaristan, Sırbistan, Bulgaristan, Moldova ve Ukrayna'dır. Asya, Avrupa ve Ortadoğu'nun birleşim noktasında bulunan ülke, coğrafi bakımdan stratejik bir konumdadır. 2020 yılında 71 milyar dolarlık ihracat yapan Romanya'nın başlıca ihracat yaptığı ülkeler; Almanya, İtalya, Fransa, Macaristan ve Polonya'dır. 2020 yılında 92 milyar dolar ithalat yapan ülkenin başlıca ithalat yaptığı ülkeler sırasıyla Almanya, İtalya, Macaristan, Çin ve Polonya'dır. Türkiye ile Romanya arasındaki ticari ilişkilerin başlangıcı 1970 yılında imzalanan Ticari

¹⁵ Kayalı ve Coşkun, 2021.

¹⁶ Keskin Köylü, 2017.

¹⁷ URL 6.

¹⁸ URL 7.

¹⁹ URL 8.

²⁰ Halid, 2021.

²¹ URL 9.

²² Kurt, 2021, 182.

²³ URL 10.

²⁴ Bulut, 2016, 53.

Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Üzerinden Uluslararası Ticaret Politikasının Yapısal Kırılma ile Analiz Edilmesi

Mübadelelerin Geliştirilmesine Matuf Uzun Vadeli Anlaşma'ya dayanır. Türkiye'nin 2020 yılında ülkeye ihracatı yaklaşık 4 milyar dolar ve ithalatı 3 milyar dolardır²⁵.

Rusya, Asya'nın kuzeyinde Kuzey Pasifik Okyanusu ve Avrupa arasında Kuzey Buz Denizine uzanan ve 17 milyon kilometrekareden fazla yüzölçümü ile dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip olan Rusya'nın 14 sınır komşusu vardır. Bunlar Beyaz Rusya, Letonya, Azerbaycan, Litvanya, Çin, Estonya, Gürcistan, Finlandiya, Kazakistan, Kuzey Kore, Norveç, Moğolistan, Polonya ve Ukrayna'dır. Rusya Avrasya'nın büyük bir kısmında yer almakta ve sınırları Japon Denizinin kıyısındaki Vladivostok'tan Avrupa'ya bakan St. Petersburg'a kadar uzanmaktadır²⁶. 2020 yılında Rusya'nın ihracat yaptığı önemli ülkeler Çin, Hollanda ve İngiltere olarak sıralanmaktadır. İthalat yaptığı ülkeler ise Çin, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Rusya ile Türkiye arasında ticaret alt yapısını oluşturan ilk anlaşma 1991 yılında imzalanan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'dır²⁷.

KEİÖ'nün kurucu üye olmayan üyesi Sırbistan'dır. Sırbistan, Avrupa'nın Güney Doğusunda, Asya ile Avrupa'yı bağlayan Pan Avrupa Koridorunda yer almaktadır. Sırbistan'ın kuzey komşusu Macaristan, batı komşusu Hırvatistan ve Bosna Hersek, güneyinde Kuzey Makedonya ve Kosova, doğusunda Romanya ve Bulgaristan bulunmaktadır. 2020 ithalat rakamları 26 milyar dolar, ihracat rakamları 19 Milyar dolardır. Türkiye ile ilişkisi incelendiğinde 1,1 milyar dolar ithalat ve 363 milyon dolar ihracat görülmektedir. Başlıca ihracat yapılan ülkeler incelendiğinde Almanya, İtalya, Bosna Hersek, Romanya, Rusya görülmektedir, Türkiye 19. sırada yer almaktadır. İthalat yapılan başlıca ülkeler ise sırasıyla Almanya, Çin, İtalya, Rusya, Macaristan ve Türkiye'dir²⁸.

Ukrayna, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden ayrılan ülkelerden biridir. Ülkenin kömür ve demir rezervleri sayesinde Sovyet sanayileşmesinin önemli merkezlerinden biriydi. Kuzeyde Beyaz Rusya, doğu ve kuzeydoğuda Rusya, kuzeybatıda Polonya, batıda Slovak Cumhuriyeti ve güneybatıda Macaristan, Romanya ve Moldova ile sınır komşusudur. Ukrayna dış ticareti incelendiğinde 2020 yılında 49 milyar dolar ihracat, 54 milyar dolar da ithalat yaptığı görülmektedir. Başlıca ihracat yapılan ülkeler, Çin, Polonya, Rusya ve Türkiye'dir. Türkiye ile yapılan ihracat 2020 yılında 2,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalat verileri incelendiğinde başlıca ülkeler Çin, Almanya ve Rusya görülmektedir. Türkiye'den ithalat rakamları incelendiğinde 2,4 milyar dolar ithalat görülmektedir²⁹.

Sınır komşuları Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk ve Türkiye olan Yunanistan'ın 1961'de AB ile imzaladığı serbest ticaret anlaşması sonrası AB'ne ekonomik entegrasyon süreci başlamış ve 1970'lerin sonuna kadar AB en önemli ticaret ortağı olmuştur³⁰. Yunanistan'ın 2020 yılı dış ticaret rakamları incelendiğinde ithalatın 56 milyar dolar ve ihracatın 35 milyar dolar değerinde gerçekleştiği görülmektedir. İhracat yaptığı başlıca ülkeler incelendiğinde İtalya, Almanya Fransa, Bulgaristan ve Türkiye ilk beş sırayı almaktadır. İthalat yaptığı ülkeler incelendiğinde ise Almanya, İtalya Çin, Hollanda ve Rusya başlıca ülkeler olarak sıralanırken Türkiye 10. sırada yer almaktadır. 2020 yılında Türkiye'nin Yunanistan'a ihracatı 1,8 milyar dolardır. 2020 yılında Türkiye'nin 2020 yılında ülkeden ithalatı 1,3 milyar dolar olarak kaydedilmiştir³¹.

KEİÖ'nün kurucu belgeleri, 11 üye devletin devlet ve hükümet başkanları tarafından o gün imzalanan Zirve Deklarasyonu ve Boğaziçi Bildirisi'dir. İşbirliğinin tüm yapısı ve yönetim şeması buna göre düzenlenmiştir³².

KEİÖ kuruluş belgesi incelendiğinde ilkeler ve hedefler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır ve üye ülkelerin faaliyetlerin aracılığıyla destekleneceği beyan edilmiştir³³.

²⁵ URL 11.

²⁶ Sarı, 2021, 243.

²⁷ URL 12.

²⁸ URL 13.

²⁹ URL 14.

³⁰ Köse ve Karabacak, 2011, 291.

³¹ URL 15.

³² Aslan ve Sharapov, 2014.

³³ URL 16.

- a) Dostluk ve iyi komşuluk ruhu içinde hareket etmek ve üye devletler arasında karşılıklı saygı ve güveni, diyalogu ve işbirliğini geliştirmek;
- b) Uluslararası hukuk ilkeleri ve kuralları temelinde ikili ve çok taraflı işbirliğini daha da geliştirmek ve çeşitlendirmek;
- c) Ekonomik işbirliği sürecine doğrudan dahil olan işletmelerin ve şirketlerin iş ortamını iyileştirmek ve bireysel ve toplu inisiyatiflerini teşvik etmek için hareket etmek;
- d) Üye devletlerin bütünleştirici veya diğer nitelikteki uluslararası örgütlere veya kuruluşlara üyeliklerinden kaynaklananlar da dahil olmak üzere, üye devletlerin uluslararası yükümlülüklerine aykırı olmayacak ve üçüncü taraflarla ilişkilerinin gelişmesini engellemeyecek şekilde ekonomik işbirliğini geliştirmek;
- e) İlgili üye devletlerin özel ekonomik koşullarını ve çıkarlarını dikkate almak;
- f) Diğer ilgili devletlerin, uluslararası ekonomik ve mali kurumların ve ayrıca işletmeler ve şirketlerin KEİÖ ekonomik işbirliği sürecine katılımını daha da teşvik etmek.

Literatür

KEİÖ kuruluşundan bu yana birçok akademisyen tarafından farklı konularda incelenmiştir. Genç, Avcı ve Zengin, üye ülkelerin makroekonomik değişkenlerini kullanarak etkinliklerini analiz etmişlerdir³⁴. Dikkaya ve Orhan, KEİÖ üyeleri arasındaki ticareti geliştirmeye yönelik mevcut ve kümülatif çabaları değerlendirmek için KEİÖ ülkelerinin ekonomilerine odaklanmıştır ve ülkelerin mevcut ekonomik faaliyetlerini, doğal kaynaklarını ülke profilini incelemiştir³⁵. Teleke ise KEİÖ üyesi ülkeler arası siyasi ve ekonomik entegrasyonun sağlanması yönündeki çalışmalara odaklanmıştır. Üye ülkelerin örgüt içinde az gelişmiş olan ülkelere yönelik ekonomik ilişkileri güçlendirmelerini ve bu ülkelerin gelişimine rehberlik etmelerini tavsiye etmiştir³⁶.

Stribis ise ekonomik ya da siyasal araştırmaların yanında KEİÖ'yü güvenlik yönünden incelemiştir. Özellikle 11 Eylül'den sonra, KEİÖ'nün güvenlik kabiliyeti sorununu ele almaktadır. Bunu yaparken, örgütün güvenlik meselelerine karışmasının kurumsal ve yasal kapasitesini oluşturan yasal hükümlerin ve diğer yasal olarak bağlayıcı metinlerin belgelenmesine ve incelenmesine odaklanmıştır³⁷. Savrul ve İncekara, küreselleşmenin uluslararası ticarete etkisini araştırırken, küreselleşme sürecinde ulusal ekonomilerin bölgesel ticaret anlaşmaları ve ekonomik entegrasyonlar yoluyla uluslararası ticaret engellerini kaldırarak ekonomik sistemdeki değişime ayak uydurmaya çalıştığı görüşünü savunurlar. Bu görüşlerini KEİÖ üyesi ülkelerin ticaret dengelerini inceleyerek desteklemiştir³⁸. Reel efektif döviz kuru ile Türkiye'nin KEİÖ üyesi ülkelere yaptığı ihracat ve ithalatı inceleyen Toktaş, Türkiye KEİÖ ülkeleri ile yaptığı dış ticaretinde reel efektif döviz kurunu dış ticaret politikasında belirgin bir araç olarak kullanamayacağı sonucuna ulaşmıştır³⁹.

Sayan ise, KEİÖ'nün performansını bölgeselcilik ve küreselleşme tartışmasına özel atıfta bulunarak değerlendirmeyi ve KEİÖ'nün her iki yönde de bir önyargı oluşturup oluşturmadığını veya yaratma olasılığının olup olmadığını tartışan makalesinde hizmet etmek için yaratıldığı bölgesel işbirliğinin doğası gereği, KEİÖ'nün herhangi bir ticaret saptırması yaratmasının beklenmediğini ve daha güçlü bölgesel işbirliği biçimlerinin refahı azaltan etkilerin olasılığını bastırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Çevre kirliliğinin en önemli nedenini ekonomik büyüme olarak gören Çemrek ve arkadaşları, KEİÖ'ye üye ülkelerde gelir düzeyi ile çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucunda çevre kirliliğinin bir göstergesi olarak ifade edilen CO2 emisyonunun büyük oranda enerji üretim, tüketim ve değişiminden kaynaklandığını ve üye ülkeler için daha az çevre kirliliğine neden olan politikaların uygulamaya alınmasının giderek önem kazandığını söylemişlerdir. KEİÖ'ye üye ülkelerde fosil

³⁴ Genç, Avcı ve Zengin, 2017.

³⁵ Dikkaya ve Orhan, 2015.

³⁶ Teleke, 2012.

³⁷ Stribis, 2012.

³⁸ Savrul ve İncekara, 2015.

³⁹ Toktaş ve Keskin, 2017.

Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Üzerinden Uluslararası Ticaret Politikasının Yapısal Kırılma ile Analiz Edilmesi

yakıtların yerine doğal gaz, güneş, rüzgâr gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının ağırlıklı kullanımına yönelik politikaların yaygınlaştırmasını tavsiye etmişlerdir⁴⁰.

Sander, KEİÖ'nün siyasi amaçlarını şu şekilde özetlemiştir: Avrupa yumuşamasının yarattığı yeni uluslararası varsayımdan yararlanmak, gerekli ekonomik altyapıyı gerçekleştirdikten sonra siyasi anlayışı ve işbirliğini güçlendirmek ve bölgesel işbirliği yoluyla üye ülkelerin Avrupa'daki entegrasyon sürecine aktif katılımını kolaylaştırmaktır. Böylece bir Avrupa organizasyonu ve gelişen Avrupa mimarisinin ayrılmaz bir parçası olmayı amaçladığını söylemektedir⁴¹.

KEİÖ'nün bölgesel aidiyeti ve sorunlara rağmen ülkeler arasındaki diyalogu güçlendirdiğini ve soğuk savaşın ardından bölgede ortaya çıkan belirsizlik ortamının aşılmasında önemli rol üstlendiğini belirten Oktay, Örgütü Türkiye açısından değerlendirirken de nihai hedeflerin gerçekleştirildiğini ve ekonomik işbirliği ve entegrasyon ortamının oluşturulduğunu söylemektedir⁴².

KEİÖ Üyesi Ülkeler ile Ticaretin Altyapısını Oluşturan Anlaşmalar

KEİÖ ülkeleri arasındaki bazı ilişkiler tarihsel faktörler nedeniyle hassastır. Örneğin Azerbaycan ve Ermenistan, Gürcistan ile Rusya arasında, Moldova ile Rusya arasında, Ukrayna ile Rusya arasında dönem dönem gerilimler yaşanmaktadır. Üyeler arasındaki işbirliğinin sağlam temellere dayanması örgütün güvenilirliğini artırması muhtemeldir. İş birliğini sağlam temellere oturtmanın en önemli yolu da ülkeler arası anlaşma ve protokoller ile ticaret altyapısını yazılı kurallar altına almaktan geçmektedir. Türkiye'nin KEİÖ üyesi ülkelerin çoğu ile ortaklaşa imzaladığı ticaret alt yapısını oluşturan üç anlaşma bulunmaktadır. Bu anlaşmalar, Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması ve Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması'dır.

Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması

Ticari ve ekonomik işbirliği anlaşmalarının temel amacı imzacı ülkelerin yürürlükte olan kanunları ve düzenlemeleri çerçevesinde ticari sektörlerin faaliyetlerini teşvik etmek, iki ülke arasındaki karşılıklı yatırımların yapılması yoluyla ekonomik ilişkilerin artmasıdır.

Tablo 1 Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları

Ülke	İmza Tarihi	Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı
Gürcistan	30.07.1992	14.4.1993/4225
Yunanistan	04.02.2000	09.05.2001/24397
Romanya	02.02.2006	17.12.2006/26379
Ukrayna	04.05.1992	09.07.1992/21279
Moldova	14.02.1994	06.06.1994/21952
Bulgaristan	1994	26.09.1994/22063
Rusya	25.02.1991	31.05.1991/20887
Arnavutluk	-	-
Azerbaycan	6.11.2007	27.04.2013 / 28630
Makedonya	17.03.1994	28.09.1994 / 22065
Sırbistan	26 10 2009	13.02.2010 / 27492
Ermenistan	-	-

⁴⁰ Çemrek, Bayraç ve Polat, 2017.

⁴¹ Sander, 1993, 396.

⁴² Oktay, 2006.

Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması

Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları yatırım ve teşviklerin yoğun olduğu ya da olması beklenen ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi istenen ülkelerle imzalanan anlaşmalardır. Bu anlaşmaların amacı, taraf ülkeler arasında sermaye ve teknoloji akımını artırmak ve yatırımlara ev sahipliği yapan ülkenin hukuk düzeni içinde yabancı sermayeli yatırımlara uygulanacak muamelenin şartlarını tespit etmektir. Türkiye bugüne kadar 108 ülke ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması anlaşması imzalamıştır⁴³. KEİÖ üyesi ülkeler ile imzalanan anlaşmalar tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2 Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları

Ülke	İmza Tarihi	Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı
Gürcistan	30.07.1992	21.3.1995/22303
Yunanistan	20.01.2000	26.04.2001/4655
Romanya	03.03.2008	03.07.2010/27630
Ukrayna	09.10.2017	17.04.1998/23316
Moldova	14.02.1994	16.05.1997/22875
Bulgaristan	1994	16.10.1996/27789
Rusya	15.12.1997	11.05.1999/23873
Arnavutluk	01.06.1992	22.06.1996 22679
Azerbaycan	25.10.2011	02.05.2013 / 28635
Makedonya	14.07.1995	07.07.1997 23042
Sırbistan	2.3.2001 10.11.2003	04.11.2003 / 25279
Ermenistan	-	-

Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması

Günümüzde uluslararası mali bir sorun olan çifte vergilendirme, birden fazla devletin vergilendirme yetkisinin çakışması ya da aynı yetkinin birden fazla kullanılmasıyla aynı vergi mükellefinden aynı vergilendirme döneminde birden fazla vergi tahsil edilmesidir. Çifte vergilendirme vergi mükellefinin masraflarını arttıracığı için ticari faaliyetleri önünde bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletler bunun önüne geçmek için ya ulusal çaplı ve tek yönlü düzenlemeler getirmişler veya karşılıklı anlaşmalar yoluyla uluslararası önlemler alma yolunu tercih etmişlerdir⁴⁴. Türkiye de uluslararası ticaret yapılan ülkeler ile çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarını uzun yıllardır bir araç olarak kullanmaktadır. Aralık 2021 itibarıyla 85 ülke ile çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması imzalanmıştır⁴⁵. Tablo 3’te KEİÖ üyesi ülkeler ile yapılmış olan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının imzalandığı tarihler ve yürürlüğe girdiği tarihler listelenmiştir.

Tablo 3 Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları

Ülke	İmza Tarihi	Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı
------	-------------	-------------------------------

⁴³ URL 17.

⁴⁴ Sönmez, 2020, 278.

⁴⁵ URL 18.

Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Üzerinden Uluslararası Ticaret Politikasının Yapısal Kırılma ile Analiz Edilmesi

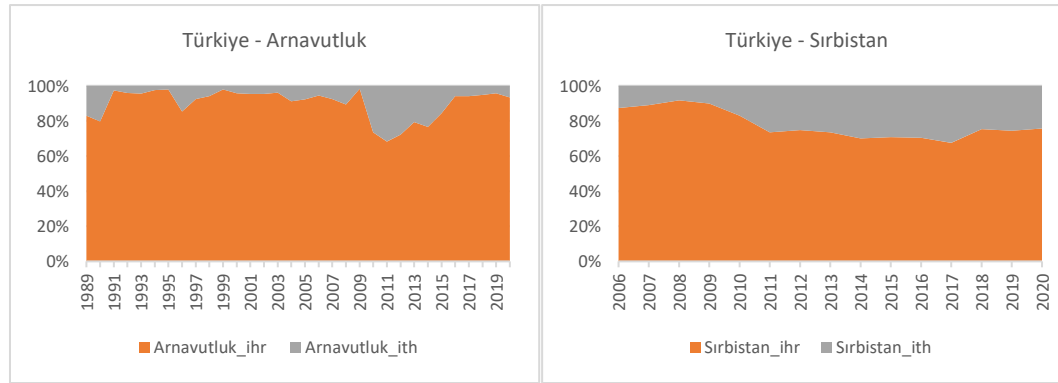
Gürcistan	21.11.2007	10.02.2010 / 27489
Yunanistan	02.12.2003	02.03.2004 / 25390
Romanya	01.07.1986	01.06.1988 / 19829
Ukrayna	09.10.2017	14.04.2020 / 31255
Moldova	25.06.1998	28.07.2000 / 24120
Bulgaristan	1994	15.09.1997 / 23111
Rusya	09.09.1993	17.12.1999 / 23909
Arnavutluk	04.04.1994	31.07.1996 / 22713
Azerbaycan	9.02.1994	27.06.1997 / 23032
Makedonya	16.06.1995	31.07.1996 / 22713
Sırbistan	12.10.2005	17.03.2007 / 26465
Ermenistan	-	-

Analiz ve Bulgular

Türkiye KEİÖ üyesi ülkelerden Gürcistan, Azerbaycan, Moldova, Makedonya, Ukrayna, Rusya ve Ermenistan ile kuruldukları günden bu yana ihracat ve ithalat yapmaktadır. KEİÖ kuruluşu da 1992 yılında gerçekleştiği için bu ülkeler ile geriye dönük yapılan mal ticaretinin tamamı analize konu edilmiştir. Sırbistan ile mal ticareti başlangıcı Karadağ'dan ayrılıp bugünkü adını aldığı tarih olan 2006 olarak belirlenmiştir⁴⁶. Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan ile Türkiye'nin mal ticareti yine ülkelerin kuruldukları yıllara dayansa da analiz Birleşmiş Milletler dış ticaret verilerinden elde edilebilen yıllık verilere göre 1989 yılından başlatılmıştır⁴⁷.

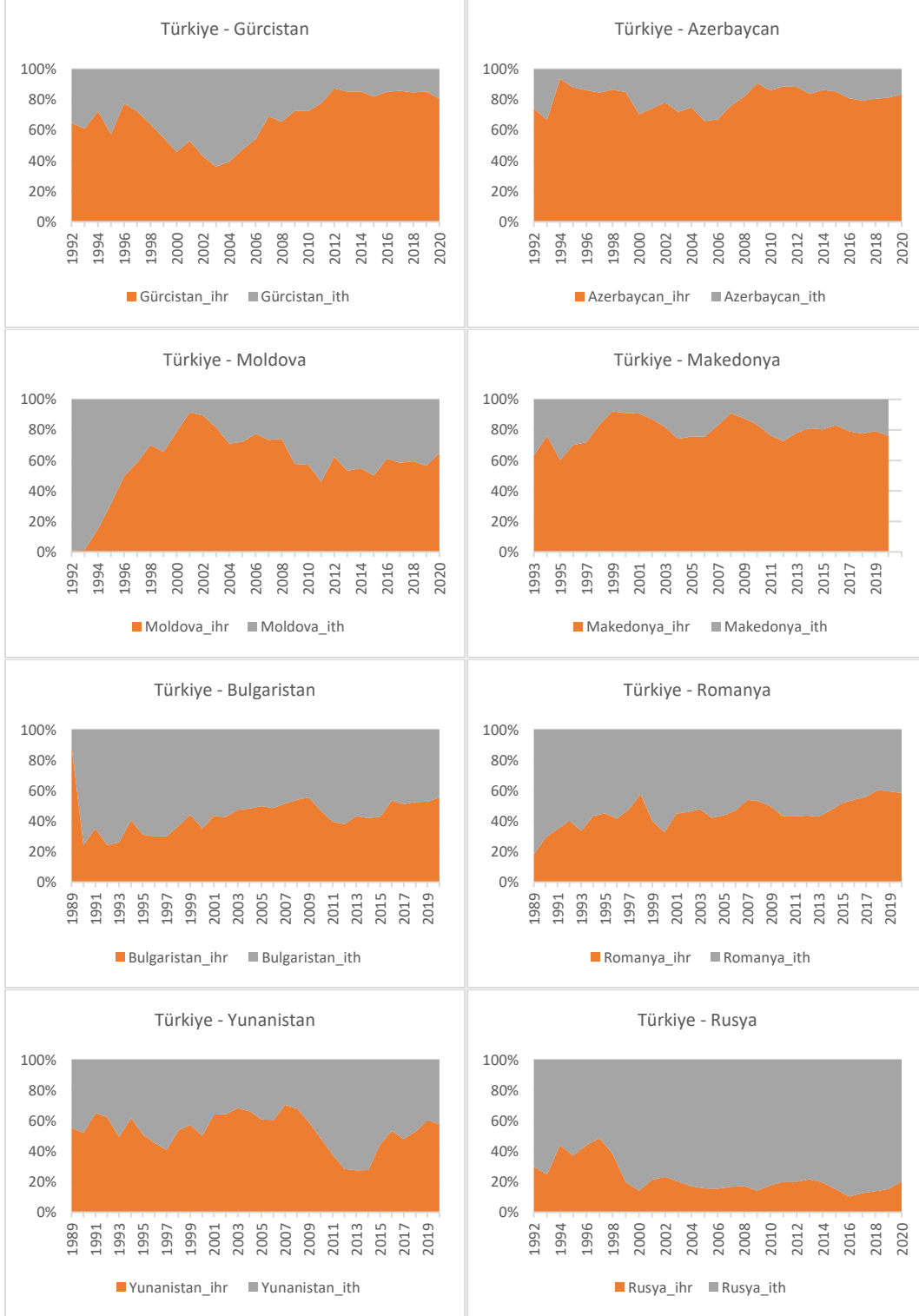
Şekil 1 dikkate alındığında, Türkiye'nin mal ticaretinde ağırlıklı dış ticaret fazlası verdiği ülkeler, Arnavutluk, Sırbistan, Gürcistan, Azerbaycan, Moldova ve Makedonya olarak sıralanabilir. Türkiye'nin Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Ermenistan ile olan mal dış ticareti dalgalı seyir izlemektedir. Türkiye bazı yıllarda dış ticarete üstünlüğü ele geçirse de bazı yıllarda bu üstünlüğünü kaybetmiştir. Ermenistan ile yaşanan siyasi problemler nedeniyle bazı yıllarda karşılıklı olarak bazı yıllarda da tek taraflı olarak dış ticaret gerçekleşmemiş görünmektedir. Türkiye Ukrayna ve Rusya ile gerçekleştirdiği mal ticaretinde dış ticaret açığı veren taraftır.

Şekil 1 Türkiye ile KEİÖ Üyesi Ülkeler Arasında Mal Ticareti Görünümü

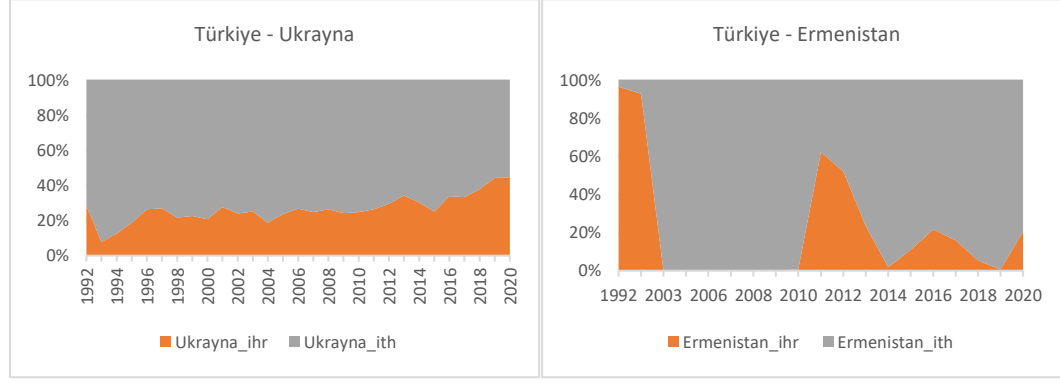

⁴⁶ URL 19.

⁴⁷ URL 20.

Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Üzerinden Uluslararası Ticaret Politikasının Yapısal Kırılma ile Analiz Edilmesi

Kaynak: UNComtrade Database, 2022; <https://comtrade.un.org/Data/>.

Zaman serileri bazı nedenlere dayalı olarak incelenen zaman içerisinde değişime

Değişken	Değişken tanımı	ADF t istatistiği	Kritik değerler	Gecikme uzunluğu	Birim kök sonucu
lnArn_ihr	Türkiye'nin Arnavutluk'a yaptığı mal ihracatı	-3.580229	-3.215267	0	Durağan
lnArn_ith	Türkiye'nin Arnavutluk'tan yaptığı mal ithalatı	-3.159006	-3.215267	0	Birim kök var
lnAze_ihr	Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı mal ihracatı	-2.177095	-3.229230	1	Birim kök var
lnAze_ith	Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı mal ithalatı	-2.738338	-3.225334	0	Birim kök var
lnBul_ihr	Türkiye'nin Bulgaristan'a yaptığı mal ihracatı	-2.318636	-3.215267	0	Birim kök var
lnBul_ith	Türkiye'nin Bulgaristan'dan yaptığı mal ithalatı	-7.989965	-3.215267	0	Durağan
lnErm_ihr	Türkiye'nin Ermenistan'a yaptığı mal ihracatı	-3.473415	-3.515047	2	Birim kök var
lnErm_ith	Türkiye'nin Ermenistan'dan yaptığı mal ithalatı	-4.749638	-3.362984	2	Durağan
lnGur_ihr	Türkiye'nin Gürcistan'a yaptığı mal ihracatı	-3.178193	-3.225334	0	Birim kök var
lnGur_ith	Türkiye'nin Gürcistan'dan yaptığı mal ithalatı	-3.408780	-3.225334	0	Durağan
lnMak_ihr	Türkiye'nin Makedonya'ya yaptığı mal ihracatı	-3.197812	-3.229230	0	Birim kök var
lnMak_ith	Türkiye'nin Makedonya'dan yaptığı mal ithalatı	-4.336735	-3.243079	3	Durağan
lnMol_ihr	Türkiye'nin Moldova'ya yaptığı mal ihracatı	-13.10291	-3.225334	0	Durağan
lnMol_ith	Türkiye'nin Moldova'dan yaptığı mal ithalatı	-2.584100	-3.225334	0	Birim kök var
lnRom_ihr	Türkiye'nin Romanya'ya yaptığı mal ihracatı	-1.652138	-3.215267	0	Birim kök var
lnRom_ith	Türkiye'nin Romanya'dan yaptığı mal ithalatı	-1.117648	-3.215267	0	Birim kök var
lnRus_ihr	Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı mal ihracatı	-2.709650	-3.229230	1	Birim kök var
lnRus_ith	Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı mal ithalatı	-0.755338	-3.225334	0	Birim kök var
lnSir_ihr	Türkiye'nin Sırbistan'a yaptığı mal ihracatı	-3.150324	-3.342253	0	Birim kök var
lnSir_ith	Türkiye'nin Sırbistan'dan yaptığı mal ithalatı	-1.306964	-3.342253	0	Birim kök var
lnUkr_ihr	Türkiye'nin Ukrayna'ya yaptığı mal ihracatı	-2.215529	-3.225334	0	Birim kök var
lnUkr_ith	Türkiye'nin Ukrayna'dan yaptığı mal ithalatı	-3.455958	-3.225334	0	Durağan
lnYun_ihr	Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı mal ihracatı	-0.630751	-3.221728	2	Birim kök var
lnYun_ith	Türkiye'nin Yunanistan'dan yaptığı mal ithalatı	-1.330526	-3.215267	0	Birim kök var

uğrayabilirler. Ekonomik kriz, iktisat politikalarında yaşanan değişimler, küresel ısınma, savaşlar, siyasi çalkantılar veya ilgilenilen olayla ilgili meydana gelen olağan akış dışında meydana gelen olaylar bu değişimin sebebi olabilir. Seride meydana gelen bu değişiklik serinin

trendinin bir veya birden fazla kez değişmesine neden olabilir⁴⁸. Serilerin durağanlığını bozan unsurlardan biri yapısal kırılmadır. Bu yüzden serilerde öngörülen yapısal değişimin test edilebilmesi için öncelikle serilerin durağan olup olmadığına bakmak gerekmektedir. Serilerin durağan olup olmadığı Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi kullanılarak tablo 4’te tespit edilmiştir. Durağan olmadığı tespit edilen serilerde çalışmada ön görülen yapısal kırılmaların bulunup bulunmadığı ayrıca test edilmektedir⁴⁹.

Tablo 4 Değişkenlere Göre ADF Test Sonuçları⁵⁰

ADF t istatistikleri ve Mac Kinnon kritik değerleri karşılaştırılarak gerçekleştirilen test sonuçlarına göre %10 anlamlılık düzeyinde, Türkiye’nin Bulgaristan, Gürcistan, Ukrayna, Ermenistan ve Makedonya’dan yaptığı ithalat değerleri ile Arnavutluk ve Moldova’ya yaptığı ihracat değerlerinin logaritmik karşılıkları durağan, diğer tüm değişkenler ise birim köke sahip çıkmıştır. Böylece durağan olmayan değişkenler tespit edilmiş ve ilgili değişkenlerde yapısal kırılma testi aşamasına geçilmiştir. Çalışmada ticaret anlaşmalarının ilgili değişkenler üzerinde yapısal kırılma yaratıp yaratmadığı incelendiği için ticaret anlaşmalarının yapıldığı yıllar kırılma zamanı olarak varsayılmıştır. Böylece kırılma zamanı dışsal olarak ele alınmış ve bu duruma uygun Perron (1989) birim kök testi tercih edilmiştir⁵¹. Analizde kırılmanın kademeli şekilde oluştuğu varsayımı üzerinden inovasyonel test stratejisi ve aniden ortaya çıktığı varsayımı üzerinden toplamsal test stratejisi kullanılmış, trendli serilerde düzeyde ve trendde kırılmalar aşağıda formülleri yer alan modeller üzerinden test edilmiştir:

$$y_t = \mu + \beta t + \theta DU_t(T_b) + \omega D_t(T_b) + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + u_t - \text{IT1 (Trendli serilerde düzeyde kırılma)}$$

$$y_t = \mu + \beta t + \gamma DT_t(T_b) + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + u_t - \text{IT2 (Trendli serilerde trendde kırılma)}$$

$$y_t = \mu + \beta t + \theta DU_t(T_b) + \gamma DT_t(T_b) + \omega D_t(T_b) + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + u_t - \text{IT3 (Trendli serilerde hem düzeyde hem trendde kırılma)}$$

$$y_t = \mu + \beta t + \theta DU_t(T_b) + y_t^* - \text{TT1 (Trendli serilerde düzeyde kırılma)}$$

$$y_t = \mu + \beta t + \gamma DT_t(T_b) + y_t^* - \text{TT2 (Trendli serilerde trendde kırılma)}$$

$$y_t = \mu + \beta t + \theta DU_t(T_b) + \gamma DT_t(T_b) + y_t^* - \text{TT3 (Trendli serilerde hem düzeyde hem trendde kırılma)}$$

Formüllerde yer alan μ sabit terimi, T_b kırılma zamanını DU_t düzeyde kırılma değişkenini, DT_t trendde kırılma değişkenini y_t^* kalıntıları ifade etmektedir. Kalıntılara yapılan ADF birim kök testinde boş hipotez ‘birim kök vardır’ şeklindedir. Tablo 1’deki ADF testinde birim köke sahip değişkenler eğer bu analizde durağan bulunursa anlamlı bir yapısal kırılma bulunduğu tespit edilmiş olmaktadır⁵².

Tablo 5 Perron (1989) Birim Kök Testi Sonuçları⁵³

Ülke	Dışsal kırılma tarihleri	İlgili anlaşma	İnovasyonel test stratejisi (IT)			Toplamsal test stratejisi (TT)		
			Düzeyde (IT1)	Trendde (IT2)	Hem düzeyde hem trendde (IT3)	Düzeyde (TT1)	Trendde (TT2)	Hem düzeyde hem trendde (TT3)
lnAze_ihr	2013	Ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması + Yatırımların karşılıklı	-2.876319 *	-	-	-3.204424 *	-	-

⁴⁸ Güriş, Çağlayan ve Güriş, 2013, 413.

⁴⁹ Yonar, 2012.

⁵⁰ Türkiye ile KEİÖ üyelerine ait tüm ihracat ve ithalat değişkenleri yıllık olarak dolar cinsinden değerlerinin logaritmik karşılıkları alınarak hesaplanmıştır. Değişkenlerde birim kök bulunduğu boş hipotezi Mac Kinnon (1996) kritik değerlerine göre %10 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir. Gecikme uzunluğu için Schwarz Bilgi Kriteri kullanılmıştır.

⁵¹ Yurdakul, 2000.

⁵² Mert ve Çağlar, 2019.

⁵³ ADF test istatistik değerleri Perron (1989) yaklaşımı ile %1***, %5** ve %10* anlamlılık düzeylerinde kritik değerler ile karşılaştırılmış ve boş hipotezi reddedilen (durağan bulunan) sonuçlar tabloda işaretlenmiştir.

Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Üzerinden Uluslararası Ticaret Politikasının Yapısal Kırılma ile Analiz Edilmesi

		teşviki ve korunması anlaşması						
lnAze_ith	2013	Ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması + Yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması	-3.541653 **	-3.977698 **	-	-3.722771 **	-4.190216 **	-3.978188 *
lnGur_ibr	2010	Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması	-2.989332 *	-	-	-3.030673 *	-	-
lnMol_ith	2000	Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması	-	-	-	-	-3.900972 **	-
lnRom_ibr	2010	Yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması	-	-3.599686 *	-	-	-	-
lnSir_ibr	2010	Ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması	-	-	-	-5.008855 *	-	-4.140122 *
lnSir_ith	2010	Ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması	-	-	-	-4.232237 **	-	-4.453573 **
lnYun_ibr	2004	Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması	-	-	-	-	-	-4.980041 ***

Tablo 5'den görüldüğü üzere, Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ihracat serisinde IT1 ve TT1 modellerinde 2013 yılında imzalanan ticaret ve ekonomik işbirliği ve yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları ile, Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı ithalat serisinde IT1, IT2, TT1 ve TT2 modellerinde yine 2013 yılında imzalanan ticaret ve ekonomik işbirliği ve yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları ile, Türkiye'nin Gürcistan'a yaptığı ihracat serisinde IT1 ve TT1 modellerinde 2010 yılında imzalanan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması ile, Türkiye'nin Moldova'dan yaptığı ithalat serisinde 2000 yılında TT2 modelinde çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması ile, Türkiye'nin Romanya'ya yaptığı ihracat serisinde 2010 yılında IT2 modelinde yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması ile, Türkiye'nin Sırbistan'a yaptığı ihracat ve ithalat serilerinde 2010 yılında TT1 ve TT3 modellerinde ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması ile ve Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı ihracat serisinde 2004 yılında TT3 modelinde çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması ile anlamlı bir yapısal kırılma yaşanmıştır.

Analizde kullanılan logaritmik seriler de incelendiğinde söz konusu yapısal kırılmalardan yalnızca Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ihracat ve Azerbaycan'dan yaptığı ithalat serisinde 2013 yılında yaşanan yapısal kırılmaların aşağı yönlü olduğu diğer tüm yapısal kırılmaların ise yukarı yönlü olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'nin KEİÖ üyesi ülkelerin bir kısmı ile çok eskiye dayanan, bir kısmı ile ise bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra yeni, ticaret ilişkileri mevcuttur. Tarihi süreçte Türkiye bu ülkeler ile ayrı ayrı ekonomik veya siyasi anlaşmalar imzalamış olsa da, KEİÖ birlikteliği hem Karadeniz ortak paydası üzerinde buluşması açısından hem de birbiri ile komşu olan ülkelerin ticari çıkarlarını en çoklaştırmak için ayrı bir fırsat sunmaktadır. Nitekim KEİÖ kuruluş belgesinde özellikle ekonomik işbirliği ve ekonomik çıkar ifadelerine vurgu yapılmıştır.

Türkiye bölgesel dış ticaretini iyileştirmek için KEİÖ üyesi ülkelerin büyük kısmı ile ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalardan ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması Ermenistan ve Arnavutluk hariç, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması ile çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması ise Ermenistan hariç tüm üyelerle yukarıda bahsedilen yıllarda imzalanmıştır. Çalışmada bu anlaşmaların Resmi Gazete'de yayımlandıkları ve yürürlüğe girdikleri tarihin ardından Türkiye'nin ilgili ülkelerle dış ticaretinde kademeli veya ani bir yapısal kırılmanın gerçekleşip gerçekleşmediği analiz edilmiştir.

ADF ve Perron birim kök testlerinin ardından elde edilen sonuçlara göre Türkiye'nin Azerbaycan'a, Gürcistan'a ve Sırbistan'a yaptığı ihracat ve Sırbistan'dan yaptığı ithalat serilerinde düzeyde yapısal

kırımlar dikkat çekmektedir. Azerbaycan ve Gürcistan için bu kırıma hem kademeli hem de ani bir yapısal kırılmadır. Sırbistan'a yapılan ihracatta ve Sırbistan'dan yapılan ithalatta ise toplamsal test stratejisi üzerinden ani bir kırılma meydana gelmiştir.

Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı ithalat serisinde düzeyde ve trendde ayrı ayrı kademeli hem düzeyde hem trendde ise ani bir yapısal kırılma dikkati çekmektedir. Bu seri analizde yapısal kırılmaların çeşidinin ve gücünün en yoğun olduğu seridir. Ancak tespit edilen yapısal kırılma aşağı yönlüdür. Azerbaycan'dan yapılan ihracat ve ithalat yapısal kırılmalarına bakarak, aynı yılda (2013) yürürlüğe giren ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması ile yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmasının karşılıklı ticarete anlamlı ancak negatif yönlü etki yaptığı söylenebilir. 2010 yılında Sırbistan ile yürürlüğe giren ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşmasının ise karşılıklı ticarete anlamlı ve pozitif yönlü katkı yaptığını söylemek mümkündür.

Yunanistan ile 2004 yılında yürürlüğe giren çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması ise Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı ihracat serisinde hem trendde hem düzeyde oldukça anlamlı ani bir yapısal kırılmaya neden olmuş görünmektedir.

Türkiye'nin KEİÖ üyesi ülkeler ile karşılıklı imzaladığı ticaret anlaşmalarına genel olarak bakıldığında ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşmasının 4 anlamlı (Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı, Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatı, Türkiye'nin Sırbistan'a ihracatı ve Türkiye'nin Sırbistan'dan ithalatı), yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmasının 3 anlamlı (Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı, Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatı ve Türkiye'nin Romanya'ya ihracatı), çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmasının ise yine 3 anlamlı (Türkiye'nin Gürcistan'a ihracatı, Türkiye'nin Moldova'dan ithalatı ve Türkiye'nin Yunanistan'a ihracatı) yapısal kırılmaya neden olduğu sonucuna varılmıştır. Bu kırılmalar içerisinde Türkiye'nin Azerbaycan hariç diğer ülkeler ile imzaladığı anlaşmalar sonucu yaşadığı anlamlı yapısal kırılmaların tümünde dış ticaret hacminde artış görülmüştür.

Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Üzerinden Uluslararası Ticaret Politikasının Yapısal Kırılma ile Analiz Edilmesi

Kaynakça

- Aslan, D. H., Sharapov, M. (2014). Turkey and the Black Sea Economic Cooperation (BSEC). *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula*, Cilt 34, 126-136.
- Bulut, R., (2016). Moldova Cumhuriyeti ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri, *Ayrıntı Dergisi*, Cilt 4, Sayı 42, 52-58
- Çemrek, F., Bayraç, H. N., Polat, H., (2017). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ülkelerinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 41-54
- Dikkaya, M. ve Orhan, M. (2015). Economies of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) Countries and Their Bilateral Trade, *Journal of Economic and Social Research* Cilt 6, Sayı 2, 63-86
- Gürüş, S., Çağlayan, E., ve Gürüş, B. (2013). Eviews ile Temel Ekonometri. İstanbul, Der Yayınları.
- Halid, K., (2021). Türkiye Kuzey Makedonya İlişkileri, *Working Paper Series Dergisi*, Cilt 2 Sayı 2, 40-45
- Harvie, C; Pahlavani, M; ve Saleh, Ali S. (2006). Identifying Structural Breaks in the Lebanese Economy 1970-2003: an Application of the Zivot and Andrews Test, Department of Economics, University of Wollongong, <http://ro.uow.edu.au/commwkpapers/138>.
- Kayalı, H. ve Coşkun, Ö., (2021). Türkiye-Bulgaristan Ticari İlişkileri (1969-2016), *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, s. 48- 72
- Köse, Y., ve Karabacak, H. (2011). Yunanistan Ekonomik Krizi: Nedenleri, Etkileri ve Alınan Tedbirlere İlişkin Bir Değerlendirme. *Maliye Dergisi*, 160, 289-306.
- Keskin Köylü, M. (2017). Türkiye'nin Güney Kafkasya Ülkeleri İle Finansal Bağları ve Bölgedeki Ticari Varlığı, *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 20-32,
- Kurt, S., (2021). Doğu İle Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova: 2020, *KARADENİZ: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler*, Ed. Tüfekçi, Özgür, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Mert, M., ve Çağlar, A. E. (2019). Eviews ve Gauss uygulamalı zaman serileri analizi. *Ankara: Detay Yayıncılık*.
- Oktay, E. G., (2006). Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 10, 149-179
- Sander, O. (1993). The Balkan and Black Sea Cooperation, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 49, Sayı 3, 389-400.
- Sarı, Y., (2021). Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020, *KARADENİZ: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler*, Ed. Tüfekçi, Özgür, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Savrul, M., İncekara, A., (2015). The Effect of Globalization on International Trade: The Black Sea Economic Cooperation Case, *International Conference On Eurasian Economies 2015*, Eurasian Economists Association, Kazan, 88-95
- Sayan, S., (1998). The Black Sea Economic Cooperation Project: A Substitute for or A Complement to Globalization Efforts in the Middle East and the Balkans? *Economic Research Forum*

Sönmez, S., (2020). Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilere İlişkin Model Anlaşma'nın 15'inci Maddesi: "Ücret Geliri"nde ve 16'ncı Maddesi: "Yöneticilere Yapılan Ödemeler"de Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi ve Türk Vergi Hukuku'ndaki Durumu, SDÜ Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 10, S: 2, 275-308

Stribis, I. (2003). The Evolving Security Concern in the Black Sea Economic Cooperation, Southeast European and Black Sea Studies, Cilt 3 Sayı 3, 130-162,

Teleke, S. (2012). Black Sea Economic Cooperation (BSEC) Towards Political and Economic Integration, Journal of Global Development and Peace, Cilt Bahar 2012, 22-33

Toktaş, Y. ve Keskin, Y. B., (2017). "Reel Efektif Döviz Kuru ile Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne Yaptığı İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin Analizi", International Journal of Academic Value Studies Cilt:3, Sayı:12; pp:381-390

Yazgan, H. (2017). Black Sea Synergy: Success or Failure for the European Union?, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Özel Sayı, ss. 67-78

Yonar, H. (2012). Yapısal kırılmalı zaman serileri analizi ile durağanlığın incelenmesi ve bir uygulama, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Yurdakul, F. (2000). Yapısal kırılmaların varlığı durumunda geliştirilen birim-kök testleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 21-34.

İnternet Kaynakları

URL 1. www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/StatutoryDocumentsAgreements/CHARTERFourthEdition7July.pdf

URL 2. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/arnavutluk/ulke-profil>

URL 3. https://www.mfa.gov.tr/_turkiye-arnavutluk-siyasi-iliskileri.tr.mfa

URL 4. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/azerbaycan/genel-bilgiler>

URL 5. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/bulgaristan/ulke-profil>

URL 6. <https://www.mfa.gov.tr/ermenistan-ekonomisi.tr.mfa>

URL 7. <https://comtrade.un.org/Data/>

URL 8. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/gurcistan/ulke-profil>

URL 9. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/makedonya/ulke-profil>

URL 10. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/moldova/ulke-profil>

URL 11. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/romanya/ulke-profil>

URL 12. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/rusya-federasyonu/ulke-profil>

URL 13. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/s%C4%B1rbistan/ulke-profil>

URL 14. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/ukrayna/ulke-profil>

URL 15. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/Avrupa/yunanistan/ulke-profil>

URL 16. <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/StatutoryDocumentsAgreements/CHARTERFourthEdition7July.pdf>

Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Üzerinden Uluslararası Ticaret Politikasının Yapısal Kırılma ile Analiz Edilmesi

URL 17. <https://www.sanayi.gov.tr/anlasmalar/yktk/a11602>

URL 18. <https://ticaret.gov.tr/data/5e18288613b8761dccc355ce/EkonomikGörünümAralık2021.pdf>

URL 19. Sırbistan Cumhuriyeti İstanbul Konsolosluğu, 2022;

http://www.istanbul.mfa.gov.rs/serbiatext.php?subaction=showfull&id=1197024341&ucat=21&template=MeniENG&#disqus_thread

URL 20. UNComtrade Database, 2022; <https://comtrade.un.org/Data/>